

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 929 Москаленко+070(477)(092)
DOI: 10.15587/2313-8416.2017.108382

ВНЕСОК АНАТОЛІЯ ЗАХАРОВИЧА МОСКАЛЕНКА (1934–1999) В СТАНОВЛЕННЯ ЗАСАДНИЧИХ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

© О. Л. Кір'янова

Стаття присвячена діяльності та внеску першого директора Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка А. Москаленка (1934–1999) в становлення засадничих принципів сучасної журналістики України, якими до цього часу в своїй роботі керуються авторитетні журналісти України. Доведено, що педагогічні ідеї та наукові напрацювання вченого розвиваються і міцніють завдяки діяльності його журналістської школи

Ключові слова: Україна, А. Москаленко, сучасна національна журналістика, науково-педагогічна діяльність, соціальні комунікації

1. Вступ

Одним з визначних творців сучасної національної журналістики був Анатолій Захарович Москаленко (1934–1999). Працюючи все своє свідоме життя в галузі практичної журналістики і вищої школи він досяг значних професійних успіхів. Завдяки його діяльності в сфері української журналістики відбулася її інституалізація та поступова переорієнтація на європейські і світові стандарти. Ось як охарактеризовано його професійні здобутки в українській Вікіпедії: «Письменник, заслужений журналіст України, перший директор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі КНУ імені Тараса Шевченка). Дійсний член Міжнародної академії інформатизації, академік Академії наук вищої школи України та її перший віцепрезидент» [1]. Це неповний перелік досягнень Анатолія Захаровича, оскільки він не лише зробив вагомий внесок в становлення та розвиток сучасної національної журналістики, але й працював на педагогічній ниві, готував кадри для вищої школи, сприяв особистісно-професійному їх становленню. У зв'язку з цим, актуальність дослідження проявляється у недостатньому висвітленні цього важливого аспекту в професійній діяльності А. Москаленка.

2. Літературний огляд

Незначна кількість праць про А. Москаленка, які доступні для широкого загалу читачів неупорядковані та не охоплюють повною мірою його діяльність на ниві практичної журналістики, адміністративну та викладацько-педагогічну роботу у вищій школі України [1, 2]. Найбільш відомі публікації про А. Москаленка оприлюднені в Інтернет-ресурсах, і були приурочені дню пам'яті та пошануванню його науково-педагогічної діяльності [3, 4]. Важливу інформацію щодо журналістських поглядів А. Моска-

ленка дає для дослідників його прижиттєве інтерв'ю [5]. Водночас, поза увагою сучасних дослідників історії журналістики та його учнів і послідовників залишилася проблема внеску А. Москаленка в становлення засадничих принципів сучасної журналістики України, тому у дослідженні намагатимемося комплексно та неупереджено висвітлити цю важливу віху у його діяльності. У зв'язку з цим, значну увагу приділимо аналізу його наукової спадщини, зокрема праць з теорії та історії української журналістики. Зокрема, у цих навчальних посібниках висвітлено використання досягнень суспільних наук у журналістській практиці, досліджуються проблеми підвищення результативності українських ЗМІ та їх переорієнтації на світовий досвід [6, 7]. У іншій відомій праці А. Москаленко один з перших передбачив важливу роль ЗМІ як соціального комунікатора між суспільством і бізнесом [8].

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження – опрацювання науково-педагогічної спадщини, біографії А. Москаленка та показу його внеску в становлення засадничих принципів сучасної журналістики України, підготовки та особистісно-професійне становлення кадрів вищої школи журналістики України.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

- простеження основних віх в біографії професійного журналіста;
- вивчення науково-педагогічної спадщини, у якій викладені основні погляди та ідеї дослідника щодо засобів масової інформації як важливого елемента громадянського суспільства та виховання і підготовки молодого покоління сучасних практичних журналістів та кадрів для вищої школи журналістики;

– оцінити його внесок в становлення засадничих принципів української сучасної журналістики, розвиток сучасної педагогіки вищої школи журналістики.

4. Становлення А. Москаленка як практичного журналіста та засновника сучасної національної школи журналістики в стінах КНУ імені Тараса Шевченка

Народився А. Москаленко 12 липня 1934 року в місті Красногорівці Донецької області в сім'ї простих робітників. У 1957 р. закінчив Київського державний університет імені Т.Г. Шевченка. Після закінчення навчання та отримання диплому журналіста спочатку працював за фахом. Зокрема, з 1957–1972 р.р. у газеті «Соціалістичний Донбас» (Донецьк), де пройшов шлях від кореспондента до заступника редактора. Також 1965–1972 рр. обіймав посади завідувача відділу, члена редколегії газети «Радянська Україна» [3].

Повною мірою оволодівши фахом практичного журналіста, Анатолій Захарович зайнявся його науковим упровадженням. Так, з 1972-го до 1982 р. він був завідувачем сектора ефективності наукових досліджень у галузі суспільних наук Академії наук УРСР й одночасно експертом у галузі масової інформації ЮНЕСКО, членом Постійного представництва України в ООН [2].

У 1982 р. А. Москаленку запропонували очолити кафедру періодичної преси КНУ імені Тараса Шевченка. У стінах університету він пропрацював до кінця своїх днів (майже 20 років), зокрема був спочатку деканом факультету журналістики, а після його реорганізації став директором Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Науковий та творчий доробок професора складає понад 300 праць. З поміж яких – понад 30 літературних та публіцистичних творів. Серед найвідоміших оповідання, повісті, романи: «І Дніпро, і кручі», «Під небом вічності», «Краплина й море», «Дніпро у вогні», «Твого серця вогонь», «З відкритою душею» [1].

Сучасні дослідники його біографії, учні та послідовники вважають А. Москаленка засновником сучасної української журналістики. Він є автором наукових праць, з-поміж яких – підручники, навчальні посібники, монографічні видання з проблем політології, теорії комунікації (інформації), вільної преси і демократичної політики. Серед найуживаніших та найкращих студентами, аспірантами, викладачами та журналістами визнано його праці: «Основи журналістики: Тексти лекцій» (К., 1994), «Вступ до журналістики» (К., 1997), «Масова комунікація» (К., 1997), «Теорія журналістики» (К., 1998), «Сучасна українська преса» (К., 1999) та ін. [1, 3].

У змістовній монографії «Вступ до журналістики» А. Москаленко справедливо зауважив, що переважаючими тенденціями сучасної журналістики буде її нерозривний зв'язок з основними суспільними закономірностями перехідного періоду, а саме, творенням нових економічних, соціальних та політичних умов, які активно впливають на діяльність засобів масової інформації [6]. У своїй основній книзі життя «Теорія журналістики» викладач і науковець передбачав, що журналістика є важливим

елементом громадянського суспільства та виховання молодого покоління. Зокрема він писав: «Журналістика залежить від часу. Ходіння у владу лежить у самій природі журналістики, але це ходіння повинно бути законодавчо закріплене, оскільки ми спостерігаємо відсутність правової свідомості у журналістів. Якщо відсутня правова свідомість, то це призводить до цинізму свободи, до того самого розриву між свободою і демократією... Викривлений стиль, скороспілість матеріалів, висновків, що не спираються на глибокі соціологічні дослідження. І як наслідок – інформаційні війни, ігнорування не лише законів і моралі, але й фактів» [1].

Крім того, у посібнику акцентується увага на журналістиці як предмету вивчення і сфери творчої діяльності студентської молоді. Завдання, яке ставив автор – допомогти студентам виробити теоретичні орієнтири, основи підходу до аналізу явищ практики. При цьому увага зосереджується на співвідношенні теорії і практики, формуванні методологічних основ вивчення журналістських дисциплін, ролі наукового знання про закономірності функціонування преси [7]. На переконання вченого-педагога, журналістика взаємодіє з суспільством, активно впливає на свідомість і його громадську думку. Також журналісти формують безпосередньо, як громадську думку, так і є комунікаторами у суспільстві між владою та пересічними громадянами [7].

В інших знаних працях дослідника «Преса як бізнес і соціальна інформація» [8], «Проблеми розвитку масової комунікації на сучасному етапі» [9], «Журналістика на сторожі людей» [10], та інших численних статтях, присвячених таким проблемам, як удосконалення управління суспільством, використання досягнень суспільних наук у журналістській практиці, підвищення результативності інформації та ін., ретельно досліджуються процеси переорієнтації в напрямках і змісті науково-дослідницької роботи з урахуванням світового досвіду. Зокрема, у праці «Масова комунікація» автор наголошує, що в останні роки другого тисячоліття засоби соціальної комунікації охоплюють три великі групи: засоби масової інформації, телекомунікація та інформатика [11]. «Тож не дивним є інтерес до цих питань відомих зарубіжних навчальних закладів, зокрема університетів міст Тампере (Фінляндія), Дортмунда (Німеччина), Гранади (Іспанія), Пекіна (Китай), Софії (Болгарія), Скоп'є (Македонія), де А. З. Москаленко виступав із лекціями» [2].

5. Результати дослідження та їх обговорення

Будучи провідним ученим у сфері дослідження засобів масової інформації в Україні професор А. Москаленко своїми науковими і навчально-методичними працями зробив великий внесок не лише розвиток журналістики як науки, але і в підготовку та особистісно-професійне становлення кадрів вищої школи журналістики України. Зокрема, «наприкінці 80-их років ХХ ст. директор Інституту журналістики А. З. Москаленко широко відкрив наукові двері для публікацій і захистів. Відомі вчені О. Д. Пономарів, А. І. Мамалига, В. Ф. Іванов, Б. І. Черняков стали докторами наук за його підтримки» [4].

Наведемо окремі оцінки його учнів: «Анатолій Захарович Москаленко був надзвичайно обдарованою людиною. Він щедро ділився своїми талантами з людьми. Можна багато писати про той величезний внесок, який він зробив в українську науку, освіту. Можна згадати про те, завдяки чому Анатолій Захарович став журналістом № 1 в Україні, незаперечним моральним авторитетом для українських журналістів. Але варто насамперед наголосити на одній важливій рисі А. Москаленка. Він робив людям добро, на його допомогу завжди можна було розраховувати...» [3].

Велике значення Анатолій Захарович надавав молоді – студентам, аспірантам, яких професійно спрямовував. «Понад 3 тисячам українських журналістів він дав путівку в професійне життя. А. Москаленко ніколи не боявся висувати молодих – будучи мудрою людиною, він знав, що молодь має підтримувати його ідеї, розвивати їх. Саме тому сьогодні, коли вже немає Анатолія Захаровича, продовжує розвиватися і міцніти його школа, школа академіка Москаленка, продовжує випускати студентів Інститут журналістики, інститут, який він заснував» [3].

У одному зі своїх прижиттєвих інтерв'ю А. Москаленко висловив свою професійну позицію щодо законів і правил гри в журналістиці, її виховних засад, та наголосив: «Четверта влада» – це організація, що має на меті об'єднати професіоналів, зорієнтованих на національну інформаційну політику, об'єднати державних і громадських діячів, юристів, котрі ґрунтовно займаються проблемами ЗМІ. Ми створили «Четверту владу», щоб глибше вивчати процеси функціонування суспільства, щоб допомогти журналістам, враховуючи, звичайно, і Спілку журналістів. Насамперед це допомога у підготовці і перепідготовці професійних кадрів» [5].

За наукові, творчі, педагогічні досягнення у вищій школі журналістики А. З. Москаленко отримав найвищі державні нагороди – орден «За заслуги» III ступеня, «Ярослава Мудрого», «Святого Володимира» та званням «Заслужений журналіст України» [1].

В останні роки життя працював радником Президента України Л. Кучми. Після довгої хвороби пішов із життя 13 листопада 1999 року. А 12 листопада 2004 року у Києві зібралися його учні, колеги та друзі та провели захід по вшануванню його пам'яті, а на будинку по вулиці Шовковичній 29, було відкрито бронзову меморіальну дошку (барельєф) [1].

6. Висновки

Таким чином, завдяки діяльності А. Москаленко в сфері української журналістики відбулася її інституалізація та поступова переорієнтація на європейські і світові стандарти:

1) показано, що закінчивши Київського державний університет імені Т. Г. Шевченка А. Москаленко спочатку опанував фах практичного журналіста, пройшовши шлях від кореспондента, заступника редактора, завідувача відділу та члена редколегії авторитетних друкованих видань УРСР до експерта у галузі масової інформації ЮНЕСКО, члена Постійного представництва України в ООН;

2) встановлено, що А. Москаленко у своїх наукових працях розглядав засоби масової інформації як важливий елемент громадянського суспільства та велику роль приділяв вихованню і підготовці молодого покоління сучасних практичних журналістів та кадрів для вищої школи, найкращі з яких стали його аспірантами та докторантами та продовжили впроваджувати його науково-педагогічні інновації в навчальний та виховний процес вищої школи журналістики;

3) доведено, що очолюючи біля 20 років Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка він займався не лише адміністративною та організаційною роботою, але й насамперед педагогічною, тому його напрацювання продовжують розвиватися і міцніти через діяльність його школи, яка щорічно випускає студентів Інституту журналістики, який він заснував та орієнтував на засадничі принципи національної і світової журналістики.

Література

1. Москаленко Анатолій Захарович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Москаленко_Анатолій_Захарович
2. Анатолій Захарович Москаленко біографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://azmoskalenko.wordpress.com/біографія/>
3. Галерея Видатних особистостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.is/1amM8>
4. Уроки А. З. Москаленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Other/128791-2.html>
5. Москаленко, А. З. Журналістика має свої закони та правила гри [Електронний ресурс] / А. З. Москаленко. – К., 1999. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/6386-anatoliy_moskalenko_i_gurnalistika_ma_svoii_zakoni_ta_pravila_gri_12169.html
6. Москаленко, А. З. Вступ до журналістики [Текст] / А. З. Москаленко. – К.: Школяр, 1997. – 298 с.
7. Москаленко, А. З. Теорія журналістики [Текст]: навч. пос. / А. З. Москаленко. – К.: Експрес-об'ява, 1998. – 336 с.
8. Москаленко, А. З. Преса як бізнес і соціальна інформація [Текст]: тези і вист. міжнар. наук.-пр. конф. / А. З. Москаленко // Засоби масової комунікації як форма бізнесу. – К., 1992. – С. 7–9.
9. Москаленко, А. З. Проблеми розвитку масової комунікації на сучасному етапі [Текст] / А. З. Москаленко // Вісник Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1995. – № 2. – С. 3–25.
10. Москаленко, А. З. Журналістика на сторожі інтересів людини [Текст]: мат. наук.-пр. конф. / А. З. Москаленко // Українська журналістика-96. – К., 1996. – С. 3–7.
11. Москаленко, А. З. Масова комунікація [Текст] / А. З. Москаленко. – К.: Либідь, 1997. – 216 с.

*Рекомендовано до публікації д-р істор. наук Демуз І. О.
Дата надходження рукопису 07.06.2017*

Кір'янова Олена Леонідівна, кандидат історичних наук, старший викладач, кафедра видавничої справи та редагування, Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», вул. Янгеля, 1/37, м. Київ, Україна, 03056
E-mail: 380939074047@ukr.net